

فصلنامه علمی - تخصصی معارف علوم انسانی و علوم اسلامی

شماره هشتم، بهار ۱۴۰۱، ص ۳۲۹-۳۴۱

بررسی حجیت خواب و رؤیا در تشخیص حجت الاهی، نقدی بر دیدگاه

احمد بصری

فاطمه بیاری^۱

چکیده

مقاله حاضر به بررسی و نقد أدله حجیت خواب و رؤیا در تشخیص حجت الاهی که از جانب احمد بصری مطرح شده است می پردازد. وی مدعی است که یکی از راه‌های تشخیص حجیت الاهی و معصوم از ناحیه خداوند متعال، خواب و رؤیا می باشد. وی به صورت مطلق دیدن ائمه و یا انبیا در خواب را ضمان و عاصم از سهو بودن خواب دانسته و آن راحت می شمارد و برای حقیقت ادعای خود به ادله قرآنی و روایی تمسک جسته است. با بررسی أدله قرآنی متوجه شدیم که دسته ای از این آیات، آیاتی هستند که به صورت کلی به وجود و اعتبار رؤیای صادقه پرداخته و عموماً در باره انبیا است. در واقع این آیات، اصل رؤیای صادقه و امکان تعبیر برخی خوابها را بیان می کند و بیش از این سخنی نمی گویند و دسته دیگر، آیه‌هایی که ادعا شده به صورت خاص، اشاره به استفاده از خواب و رؤیا برای تشخیص حجت الاهی دارد. با بررسی و تبیین یکایک این آیات، نه تنها بر حقیقت این ادعا دلالت نمی کند، بلکه به کمک ادله دیگر عکس آن ثابت شد. علاوه بر آن به أدله روایی استناد کرده که با بررسی این احادیث باز هم، حقیقت ادعای وی اثبات نمی گردد. بنابراین، با توجه به آیات و روایات آشکار می شود که ادعای احمد بصری غیر عقلانی و مخالف قرآن و سنت می باشد.

واژگان کلیدی: مدعی یمانی، احمد بصری، رؤیا، حجت الاهی، امام معصوم.

۱. فارغ التحصیل سطح سه حوزه علمیه (کارشناسی ارشد) رشته کلام با گرایش امامت، مؤسسه آموزش عالی حوزی الزهراء (سلام الله علیها)، شهر اهواز، استان خوزستان، ایران، پژوهشگر و فعال فرهنگی، anvaralhedaya@gmail.com

مقدمه

انسانها چون قدرت شناسایی و انتخاب امام برای خود را ندارند و علم هدایت انسان به راه راست را ندارند، به همین خاطر خداوند امام را نصب و توسط پیامبر خویش معرفی می کند. امامت پیشوایان دوازده گانه شیعه هم از هر دو راه ثابت شده است. هم پیامبر طبق روایات بر امامت آنان تصریح کرده است،^۱ و هم هر یک از ائمه، امام بعد از خویش را معرفی نموده است. درحالی که افرادی معتقدند که خواب و رویا وسیله تشخیص مصداق حجت الاهی و معصوم می باشد. نوع تبلیغات احمد بصری^۲ نیز خارج از این مجموعه نیست. ایشان چون برای ادعای خود دلایل کافی ندارد، به این امر متوسل شده است و به مریدان خود القا نموده است که با رویا^۳ می توانند حقانیت آن را به دست آورند. ایشان در اثبات ادعای خود به ادله قرآنی و روایی متمسک شده است. از این رو در این نوشتار سعی شده است که ابتدا دیدگاه این مدعی دروغین بیان کنیم و سپس آن ادله ای که در اثبات ادعای خود اقامه کرده را مورد بررسی قرار دهیم.

فرضیه مخالف

بسیاری از مدعیان امامت و نیابت رویا را دلیل بر امامت و حقانیت خود مطرح کرده اند. یکی از این افراد احمد بن اسماعیل بصری می باشد که در اینجا ادعای او را از کتاب: «از تبار دجال نقد مدعی یمانی»، نوشته آقای نصرت الله آیتی بیان می کنیم.

احمد بن اسماعیل بصری: «خود را فرزند با واسطه امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) می داند و با سلسله نسب، خود را به حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) منتسب می کند. به این صورت: «احمد بن اسماعیل بن صالح بن حسین بن سلمان بن امام مهدی». خود را وصی و جانشین امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) می داند که برای هدایت انسان ها فرستاده شده است و همه باید به او ایمان آورند و با وجود او تقلید از مراجع جایز نیست!». ^۴

۱- روایات دال بر وجود خلفای دوازده گانه، در معتبرترین صالح اهل سنت نیز آمده است. رک: صحیح بخاری، ۸۱/۹؛ صحیح مسلم، ۳/۶ کتاب الأماره مسند احمد، ۸۶/۵ و ۱۰۸؛ مستدرک حاکم: ۱۸/۳. مسلماً این دوازده خلیفه جز بر امامان دوازده گانه شیعه قابل انطباق نیست.

۲- یکی از این جریان های انحرافی که در سال های اخیر در کشور عراق شکل گرفته و در گوشه و کنار در حال ترویج باورهای خرافی است، جریان احمد حسن است. مؤسس این جریان، شخصی به نام احمد بن اسماعیل از قبیله صیامر است. او در سال ۱۹۷۳ میلادی در منطقه ای به نام هویر از توابع شهرستان زبیر از استان بصره به دنیا آمد و در سال ۱۹۹۹ از دانشکده مهندسی نجف فارغ التحصیل شد. مدتی نیز در حوزه شهید سید محمد صدر تلمذ کرد. وی مدعی است در خواب با امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) ملاقات کرده و آن حضرت به او مأموریت هدایت انسان ها را داده است. رک: نصرت الله آیتی، از تبار دجال نقد مدعی یمانی، ص ۱۲.

۳- رویا از کلمه (رأی) گرفته شده و مراد از آن، چیزی است که در خواب دیده شود؛ رک: محمدبن مکرّم بن منظور، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۲۹۱-۲۹۷.

۴- نصرت الله آیتی، تبار دجال نقد مدعی یمانی، ص ۱۲-۱۴.

درست است که ادعا می کند امام با نص و علم شناخته می شود و خواب مؤیدی برای نص است^۱ اما در واقع این ادعا صرف حرف است و اعتقاد وی برگرفته از آن نیست؛ چرا که در عمل نمی داند نص چیست و به مجرد خواب ایمان پیدا می کند. او خود را امام سیزدهم! می داند که برای هدایت انسان ها فرستاده شده است. جا دارد عقل سلیم یک لحظه تأملی داشته باشد و از خود بپرسد مگر می شود به مجرد یک خواب و رؤیا به حجت الاهی و معصوم بودن یک شخص اعتقاد داشت؟ روشن است که این گونه راه تعیین و شناخت امام منطقی نیست و باید دلیل منطقی ارائه شود و در غیر این صورت، ادعای غیر قابل قبول خواهد بود. به همین دلیل، هر گاه بخواهیم سؤال فوق را بپرسیم، فوراً به آیات و روایات مربوط به اهمیت رؤیا روی آورده و آن را دلیلی بر ادعای خود تلقی می کند.

ادعاهای قرآنی در بهره گیری از رؤیا جهت تشخیص حجت الاهی

مدعیان دروغین، در بهره گیری از رؤیا جهت تشخیص حجت الاهی، به ادعاهای قرآنی تمسک کرده اند در حالی که با بررسی این ادعاهای قرآنی، متوجه می شویم که دسته ای از این آیات، آیاتی هستند که به صورت کلی به وجود و اعتبار رؤیای صادقانه پرداخته و عموماً در باره انبیا است که عبارتند از:

«وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ؛

قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ».^۲

«يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عِجَافٍ وَ سَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍِ وَأُخْرَى يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ».^۳

«وَ إِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَ نَخَوْفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا».^۴

«إِلَّا إِنْ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَأَخَافُ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ؛

الَّذِينَ آمَنُوا وَ كَانُوا يَتَّقُونَ؛

لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ فِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ؛

وَ لَا يَحْزَنُكَ قَوْلُهُمْ إِنْ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ».^۱

۱- محمد شهبازیان، خواب پریشان؛ علی محمدی هوشیار، درسنامه نقد و بررسی جریان احمد الحسن بصری، ص ۳۲۳.

۲- سوره صافات، آیات ۱۰۴-۱۰۵: «او را ندا دادیم که ای ابراهیم! حقاً که رؤیایت را تحقق بخشیدی، همانا ما نیکوکاران را این گونه پاداش می دهیم».

۳- سوره یوسف، آیه ۶: «ای یوسف! ای مرد راستگوی! در باره (این خواب که) هفت گاو فربه هفت گاو لاغر را می خوردند و هفت خوشه سبز و (هفت خوشه) خشکیده دیگر، به ما نظر بده تا به سوی مردم برگردم، شاید آنان (از اسرار خواب) آگاه شوند».

۴- سوره اسراء، آیه ۶۰: «و (به یادآور) آن گاه که به تو گفتیم: همانا پروردگارت بر مردم احاطه دارد و آن رؤیایی را که نشانت دادیم و آن درخت نفرین شده در قرآن را، جز برای آزمایش مردم قرار ندادیم. و ما مردم را بیم می دهیم، ولی (هشدار ما) جز طغیان و سرکشی بزرگ، چیزی بر آنان نمی افزاید».

با بررسی آیات فوق روشن است که، این آیات، اصل رؤیای صادق و امکان تعبیر برخی خوابها را بیان می‌کند و بیش از این سخنی نمی‌گویند. این شواهد، اعم از مدعای افرادی است که می‌خواهند رؤیا را روشی در تشخیص حجت الاهی بدانند. از این روی نمی‌توان با استدلال به این موضوع پرداخته‌اند، ادعای تشخیص حجت الاهی به وسیله ی رؤیا را مطرح کرد.^۲

و دسته دیگر، آیه‌های ادعا شده به صورت خاص، اشاره به استفاده از خواب و رؤیا برای تشخیص حجت الاهی دارد که هم اکنون به بررسی هریک از آنها می‌پردازیم:

« قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ، (سوره نمل، آیه ۲۶)؛

ملکه سبا گفت: ای بزرگان! نامه مهمی برای من رسیده».

وجه استدلال

برخی مدعیان جهت ادعای خود آیه را چنین تحلیل نموده‌اند: « و قرآن بر ما قصه بلقیس، ملکه سبا را می‌خواند و او در عالم رؤیا دانست که سلیمان (علیه السلام) نبی خداست؛ پس رؤیایش را راست پنداشت و در نهایت ایمان آورد. و از کجا دانست که این نامه نامه ای بزرگ است، مگر از راه خدا و رؤیا و کشف؟»^۳

گویا استدلالشان این است که ملکه سبا از طریق خواب به کریم بودن نامه و نبی بودن حضرت سلیمان (علیه السلام) پی برد.

نقد استدلال

از طرف احمد بصری و هوادارانش، هیچ دلیلی بر ادعای اینکه کریم بودن کتاب را از طریق رؤیا به دست آورده، ارائه نشده است. در واقع دلیلی وجود ندارد که ارائه شود؛ چرا که این آیه، کمترین ارتباطی با مباحث رؤیا ندارد و خوابی در کار نبوده است تا این که بخواهد دلیلی بر حجیت رؤیا برای تشخیص حجت الاهی باشد و بنابر صریح آیات قبل و بعد، نامه ای به وسیله ی هدهد به بلقیس داده شده و او پس از مشورت با وزرای خود تصمیم به دیدار با سلیمان نبی گرفته و بعد از دیدن معجزات آن حضرت، به خدای بلند مرتبه ایمان می‌آورد.^۴

و در قرآن چنین می‌فرماید:

«فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَ هَكَذَا عَرَشُكَ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ وَأَوْتِنَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَ كُنَّا مُسْلِمِينَ وَ صَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ؛

۱- سوره یونس، آیات ۶۲-۶۵: «آگاه باشید! (دوستان و) اولیای خدا، نه ترسی دارند و نه غمگین می‌شوند! همانها که ایمان آوردند، و (از مخالفت فرمان خدا) پرهیز می‌کردند. در زندگی دنیا و در آخرت، شاد (و مسرور)ند؛ وعده های الاهی تخلف ناپذیر است! و این است آن رستگاری بزرگ! سخن آنها تو را غمگین نسازد! تمام عزت (و قدرت)، از آن خداست؛ و او شنوا و داناست!

۲- محمد شهبازیان، خواب پریشان: نگاهی به نقش خواب و رؤیا در جریان‌های انحرافی، ص ۴۰.

۳- رک: نصیحة الی طلبه حوزات العلمیه، ص ۱۸؛ ادله جامع یمانی، ص ۵۹.

۴- محمد شهبازیان، خواب پریشان، ص ۴۱-۴۳.

قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَ كَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا قَالَتْ إِنَّهُ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَ أَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، (سوره نمل، آیات ۴۲-۴۴)؛

پس چون (ملکه سبا) آمد گفته شد: آیا تخت تو نیز این چنین است؟ گفت: گویی این همان است و پیش از این به ما آگاهی (از قدرت سلیمان) داده شده بود و از تسلیم شدگان بودیم؛

و او را آنچه به جای خدا می پرستید (از ایمان به خدا و پرستش او) بازداشته بود، زیرا او از گروه کافران بود. به او گفته شد: به حیاط قصر داخل شو، پس چون حیاط قصر را دید، گمان کرد آب زیادی است؛ پس دامن جامه را از ساقهای خود بالا زد، (سلیمان) گفت: (این که می بینی) حیاط صاف و ساده ای است از شیشه، گفت: پروردگارا! من (تا به حال) به خود ستم کرده ام و اینک در برابر پروردگار جهانیان همراه سلیمان، اسلام آوردم. (دیدن عظمت قصر و سابقه امر همد و آوردن تخت سبب اسلام او شد).»

علامه طباطبایی پس از بیان قولهای گوناگون، دلیل کرامت را عظمت سلیمان و محتوای نامه دانسته و در تبیین آیه چنین می فرماید:

«علت کرامت نامه این است که این نامه از ناحیه سلیمان است، چون ملکه سبا از جبروت سلیمان خبر داشت و می دانست که چه سلطنت و شوکت باشکوهی دارد؛ به شهادت این که در چند آیه بعد از ملکه سبا حکایت می کند که وقتی عرش خود را در کاخ سلیمان دید، گفت: «وَ أَوْتَيْنَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَ كُنَّا مُسْلِمِينَ؛ ما از قبل از شوکت سلیمان خبر داشتیم و تسلیم او بودیم».

و با توجه به آیه بعدی: إِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ؛ یعنی این نامه به نام خدا آغاز شده و به این جهت نیز کریم است. آری، بت پرستان وثنی، همگی به وجود خدای سبحان قائلند، ولی او را ربّ الأرباب دانسته، نمی پرستیدند؛ چون خود را کوچک تر از آن می دانستند. آفتاب پرستان نیز، وثنی مسلک، و یکی از تیره های صابئین بودند، که خدا و صفاتش را احترام می کردند. چیزی که هست صفات او را به نفی نواقص و نیستی ها برمی گردانیدند؛ مثلاً، علم و قدرت و حیات و رحمت را به نبود جهل و عجز و مرگ و قساوت تفسیر کرده اند. پس به صورت قهری وقتی نامه، بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ باشد نامه ای کریم می شود، آن چنان که بودن آن از ناحیه سلیمان عظیم نیز، اقتضاء می کند که نامه ای کریم بوده باشد»^۱.

البته باید به این نکته هم توجه کرد که، بحث ما در تشخیص حجت الهی به وسیله ی رؤیاست؛ و این آیه خارج از موضوع بحث است. چرا که سرانجام اثبات دقت متن و محتوای یک نامه را توسط رؤیا تذکر می دهد.^۲

«إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ، (سوره يوسف، آیه ۵)؛

۱- سیّد محمد حسین طباطبائی، المیزان، ج ۱۵ ص ۳۵۹؛ فخرالدین طریحی، مجمع البحرین، ج ۶، ص ۱۵۲

۲- محمد شهبازیان، خواب پریشان، ص ۴۱-۴۳.

یعقوب گفت: ای فرزند عزیزم! خواب خود را بر برادران حکایت مکن (که به اغوای شیطان) بر تو مکر و حسد می‌ورزند؛ زیرا دشمنی شیطان بر آدمیان بسیار آشکار است».

وجه استدلال از طرف احمد بصری

«آیا قرآن را نخوانده و در داستان حضرت یوسف نیندیشیدید. در این جا روشن است که رؤیای یوسف علیه السلام نه تنها برای خود او، بلکه برای پدرش یعقوب علیه السلام راهی برای شناخت حجت است. زیرا حضرت یعقوب با دیدن این رؤیا از سوی حضرت یوسف علیه السلام او را از برگزیدگان پروردگار و در زمره دیگر حجت‌های خدا می‌بیند. نیز گفتار یعقوب علیه السلام به یوسف علیه السلام - که خواب خود را برای برادران بازگو مکن چون برای تو نقشه خطرناک می‌کشند - نشانه آن است که رؤیای صادقانه از راه‌های شناخت حجت برای مردم نیز بوده است؛ زیرا با این خوابی که وی دیده بود، پی به حجت بودن او می‌بردند».^۱

نقد استدلال

«البته باید بگوییم که در مورد رؤیای حضرت یوسف در تفسیر آیه اشتباه صورت گرفته و بر اساس این اشتباه، سعی در اثبات ادعای خود دارند.

اولاً؛ دلیلی نداریم که مراد از رؤیای یوسف علیه السلام، بشارت بر نبوت او باشد؛ بلکه بنا بر تصریح قرآن کریم این رؤیا، پیش‌گویی واقعه‌ای خارجی بوده که همان پاسداشت برادران، پدر و خاله یوسف در شهر مصر و برای اوست. از این روست که در ادامه آیات، یوسف علیه السلام خطاب به پدر بزرگوار خود (پس از سجده ایشان و برادرانش) فرمود:

«يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا»، (سوره یوسف، آیه ۱۰۰)؛

و (یوسف) گفت: ای پدر! این است تعبیر خواب پیشین من. بی‌یقین، پروردگارم آن را تحقق بخشید و براستی که به من احسان کرد».

این مطلب را روایتی از اهل بیت علیهم السلام نیز تأیید می‌کند. امام باقر علیه السلام در باره تأویل این رؤیا فرمود:

یوسف بزودی پادشاه مصر شده و پدر و مادر و برادرانش بر او وارد می‌شوند. اما خورشید مادر یوسف راحیل، و قمر پدر او یعقوب، و ستاره‌ها برادران اویند که وقتی در مصر بر او وارد می‌شوند، سجده شکر الاهی را بجا آورده و از هیبت و جمال یوسف، پروردگار را سپاس می‌گویند و این سجده برای خداوند بوده نه برای یوسف»؛^۲

۱ - ادله جامع یمانی، ص ۶۲ و نرم افزار (کتابخانه یمانی موعود)، قسمت ادله دعوت برای شیعیان، موضوع شماره ۴۱ (رؤیای صادقانه). خطبه ۵، محرم ۱۴۳۲ از احمد بصری. (این خطبه به صورت جزوه نیز ترجمه و چاپ گردیده).

۲- رک: تفسیر قمی، ج ۱، ذیل آیه ۱۰۰ سوره یوسف.

ثانیاً؛ دلیل داریم که حضرت یعقوب علیه السلام بنابر علم نبوت خود از آینده یوسف و وصایت او با خبر بوده و آن را به یوسف بشارت می دهد.

شاهد بر این مطلب آیه شریفه زیر می باشد:

«وَ كَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُنْمِئُ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ، (سوره یوسف، آیه ۶)؛

و این گونه پرودگارت تو را برمی گزیند و از تعبیر خوابها (و سرانجام امور) تو را آگاه می سازد و نعمتش را بر تو و بر خاندان یعقوب تمام می کند؛ همان گونه که پیش از این بر پدرانت ابراهیم و اسحاق تمام کرد همانا پرودگارت دانای حکیم است».

قبل از بیان نبوت و افاضه علم تعبیر خواب برای یوسف، عبارت (كذالك) را از زبان حضرت یعقوب علیه السلام آورده که مراد از آن اکرام یوسف به وسیله ی برادران است. و از عبارت (يَجْتَبِيكَ) به بعد، تعبیر رؤیای یوسف نیست، بلکه بشارت حضرت یعقوب به یوسف است و بنابر علم نبوتش او را از آینده خود آگاه می کنند.

ثالثاً؛ ادعای این مطلب، که برادران یوسف از راه خواب به نبوت او پی برده و تصمیم به قتل او گرفتند، سخنی بی دلیل است؛ چرا که آنچه از آیات و روایات به دست می آید، عنایت ویژه یعقوب علیه السلام به یوسف علیه السلام است. و این توجه و محبت پیش از دیدن خواب یوسف بوده است.

و از طرف دیگر، ظاهر رؤیای دیده شده، صراحت در عظمت یوسف نسبت به برادرانش دارد، و این فهم اندک از رؤیای یوسف نیاز به علم تعبیر ندارد. در نتیجه حسادت برادران برانگیخته می شد و حضرت یعقوب با توجه به این فهم، یوسف علیه السلام را از بیان آن برحذر داشت»^۱.

«وَ إِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَ بِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَ أَشْهَدُ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ، (سوره مائده، آیه ۱۱۱)؛ و یاد کن هنگامی که به حواریین وحی کردیم که به من و فرستاده ام ایمان آرید، گفتند: ایمان آوردیم؛ خدایا گواه باش که ما تسلیم امر توایم».

وجه استدلال از طرف احمد بصری

در این جا خداوند برای شناخت عیسای مسیح به حواریین وحی را عنایت کرد، که مراد رؤیاست.^۲

نقد استدلال

اولاً؛ در این قسمت نیز، فقط ادعایی از طرف احمد بصری شده و هیچ دلیلی برایش ارائه نشده است. ثانیاً؛ مراد از وحی در آیات قرآن کریم مختلف بوده و مفسرین و اهل لغت، معانی گوناگون آن را بررسی کرده اند.

۱- محمد شهبازیان، خواب پریشان، ص ۴۵-۵۰.

۲- ادله جامع یمانی، ص ۶۲.

در مورد این آیه نیز چهار احتمال وجود دارد:

۱. مراد از این وحی، وحی حقیقی و مربوط به انبیاست؛ و احتمال دارد این آیه ناظر به نبوت حواریون و وحی به آنان باشد.

۲. مراد، وحی با واسطه و به وسیله عیسی علیه السلام باشد و حواریون از طریق ایشان به این الاهیات امر شده اند. نمونه این معنا را برخی از مفسرین در این آیه جستجو کرده اند:

«وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ، (سوره انبیا، آیه ۷۳)؛

به آنان، انجام کارهای نیک وحی کردیم».

راغب اصفهانی در تبیین این مطلب می گوید:

«فَذَالِكِ وَحْيٌ إِلَى الْأُمَّمِ بوساطة الأنبياء؛

این آیه، وحی به امت‌ها را با واسطه انبیا ذکر می‌کند».

۳. مراد از وحی، الهام قلبی و ایجاد اراده از سوی خدای متعال به زنبور عسل می‌باشد، که در قرآن چنین

فرموده است:

«وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ، (سوره نحل، آیه ۶۸)؛

و خدایت به زنبور عسل وحی کرد».

۴. مراد از وحی، القای مطلب با استفاده از نشانه‌های الاهی است. و در آیه مراد این است که با توجه به

معجزات عیسی علیه السلام، ایمان به خدا و رسولش را القا نموده ایم.^۱

احمد بن حسن بصری با استناد به این آیه، معتقد است رؤیا همان وحی است، در حالی که در هیچ کدام از احتمالات ذکر شده، وحی را همان رؤیا تفسیر نکرده است. بنابراین، وجهی برای تمسک به ادعای جریان مدعی یمانی باقی نمی‌ماند؛ چرا که احتمال وی یک احتمال بدون قرینه خواهد بود و با وجود احتمالات گوناگون استدلال به یک احتمال بدون قرینه باطل است و نمی‌توان مراد از وحی در این آیه را خواب و رؤیا تفسیر کرد.

در نهایت باید گفت که با بررسی آیات مذکور نه تنها ارتباطی با ادعای احمد الحسن ندارد، بلکه عکس آن ثابت می‌شود؛ چه این که بعضی از خواب‌ها، خوابهایی هستند پریشان و تعبیر آنها از توان علمی ما خارج است. شاهد ما این آیه است:

«قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ، (یوسف، آیه ۴۴)؛

گفتند خوابهایی است پریشان و ما به تعبیر خوابهای آشفته دانا نیستیم».

جایگاه خواب در تشخیص حجت الاهی از نگاه روایات

باید گفت که اگر چه در آیات فراوانی، بحث از رؤیا و خواب صادق ذکر شده، اما با توجه به همان آیات، اصل رؤیای صادق و این که تعدادی از خوابها دارای تعبیر بوده، مورد تأیید است. اما این مطلب که با توجه به خواب، بتوان در اصول عقاید مانند امامت و تشخیص حجت الاهی ورود نمود، ثابت شدنی نیست و نه تنها هیچ یک از دلایل ادعایی به این مطلب اشاره ندارد، بلکه در روایات اهل بیت علیهم السلام نیز مردود می باشد. علمای اسلامی در عدم ورود به اصول عقاید مانند امامت و تشخیص حجت الاهی و رد استنباط احکام شرعی به وسیله خواب، به روایت ذیل نیز استناد جسته اند:

«عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ قَالَ: مَا تَرَوِي هَذِهِ النَّاصِبَةُ؟ فَقُلْتُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ فِيمَا ذَا؟ فَقَالَ: فِي أَذَانِهِمْ وَرُكُوعِهِمْ وَسُجُودِهِمْ. فَقُلْتُ: إِنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّ أَبِي بَنَ كَعْبٍ رَأَاهُ فِي النَّوْمِ. فَقَالَ: كَذَبُوا، فَإِنَّ دِينَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَعَزُّ مِنْ أَنْ يُرَى فِي النَّوْمِ؛^۱

... این گروه چه می گویند؟ عرض کردم: فدایت شوم، در چه موردی؟ فرمود: در مورد اذانشان و...، عرض کردم: می گویند که ابی بن کعب آن را در خواب دیده. امام فرمود: دروغ می گویند؛ زیرا دین خداوند عزیزتر از آن است که در خواب دیده شود».

اهل سنت در سبب تشریح اذان گفته اند: مردم مدینه برای آگاه شدن از وقت نماز مشکل داشتند و پیامبر صلی الله علیه و آله با ایشان به مشورت پرداخت. پیشنهاد ناقوس و بوق و دف و روشن کردن آتش و نصب پرچم - که علامت نصاری و یهود و رومیان و مجوسیان بود - به پیامبر صلی الله علیه و آله داده شد، ولی ایشان آنها را نپذیرفت و در حالی که حضرت صلی الله علیه و آله با مشورت به نتیجه ای نرسیده بودند، عبدالله بن زید در رؤیا و یا بین خواب و بیداری فرشته ای را دید که به او اذان و اقامه را آموخت. سپس او این جریان را به پیامبر صلی الله علیه و آله بازگو کرد و ایشان دستور دادند تا بلال آن را گرفته و برای اعلام وقت نماز بگوید.^۲

اما اهل بیت علیهم السلام این سخن را نفی کرده و تشریح اذان را به وحی الاهی دانسته اند. با توجه به عمومیت عبارت (دین الله)، معنای روایت، تمام آموزه های دین، اعم از مسایل عقیدتی و فقهی بوده و نفی استفاده از رؤیا در این روایت آشکارا بیان شده است. مقید نمودن این عبارت در مسایل فقهی نیز تأثیری بر استدلال ندارد؛ چرا که با توجه به این که رؤیا نمی تواند نقشی در استنباط احکام فقهی داشته باشد، به طریق اولویت در مسایل عقیدتی بی فایده است. از این رو علامه مجلسی پس از تأیید سند این روایت، می فرماید:

«ثُمَّ إِنَّ هَذَا الْخَبْرَ يَدُلُّ عَلَى أَنَّ بِالنَّوْمِ لَا تَثْبُتُ الْأَحْكَامُ»^۳

۱ - محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۴۸۳.

۲ - محمد باقر مجلسی، مرآة العقول فی شرح أخبار آل الرسول، ج ۱۵، ص ۴۶۸.

۳ - همان.

این خبر دلالت می‌کند که با خواب نمی‌توان احکام الهی را ثابت کرد».

در حالی که احمد الحسن و یاران او، علاوه بر أدله قرآنی بر اثبات حقانیت ادعای خود به ادله روایی هم تمسک کرده اند، مبنی بر این که صرف دیدن معصومین علیهم السلام در خواب، برای تشخیص حجت الاهی کفایت می‌کند و آن خواب رؤیا صادق است و کلام آن معصوم برای ما حجت خواهد بود.

وی به روایات متعددی از معصومین استناد می‌کند.^۱ لذا به بررسی روایتی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) که هم احمد بن حسن بصری و هم مریدان وی به آنها استناد می‌کنند، می‌پردازیم. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) فرمود:

« مَنْ رَأَى فِي مَنَامِهِ فَقَدْ رَأَى لَأَنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَمَثَّلُ فِي صُورَتِي وَلَا فِي صُورَةِ أَحَدٍ مِنْ أَوْصِيَائِي؛^۲

هر کس مرا در خواب ببیند، در حقیقت مرا دیده است، زیرا شیطان به شکل من و به صورت هیچ یک از اوصیای من ظاهر نمی‌شود».

انصار احمد بصری با در نظر گرفتن حدیث مذکور و نظیر آن، ادعا دارند که هر خوابی که در آن اهل بیت مشاهده گردد، بلاشک آن خواب حجت است و واجب العمل.

پاسخ کلام فوق

لازمه دیدار معصوم (علیه السلام) در خواب، داشتن شناخت قبلی از معصوم است و گرنه امکان ندارد شخصی ادعا کند معصومی را که ندیده و نمی‌شناسد، در خواب دیده و با او ملاقات کرده است و اینکه هرگاه از اتباع احمد بصری سؤال شود که شما در خواب چه چیزی دیدید؟ پاسخ دهند که در خواب آقای را دیدم که اطراف سر و صورتش را نور فرا گرفته و به ما گفت که به یاری فرزندم احمد بشتابید! یا اینکه می‌گویند: خانمی را دیدم که با حجاب کامل، اما صورتش پنهان بود و به ما چنین و چنان گفت؛ و یا اینکه بگویند صدایی را شنیدیم که به احمد بشارت می‌داد! و...

بنابراین، درمی‌یابیم که آنان اولاً پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) یا حضرت زهرا (سلام الله علیها) را ندیده اند، بلکه آنچه دیده اند، انعکاس تصاویر کارتونی است که در دوران کودکی در تلویزیون دیده یا در کتابها دیده اند؛ ثانیاً حدیث مذکور می‌فرماید: هر کسی من و اوصیای من را دید، مرا دیده است، نه اینکه هر کسی خودش را به نام من معرفی کرد، یا هر کسی را که احتمال دادید منم، یا هر کسی را که چهره کارتونی داشت؛ ثالثاً این روایت تصریح به دیدار پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) و اوصیا (علیهم السلام) می‌کند، لذا نمی‌توان به استناد این روایت، صداها و سایر نشانه‌ها را داخل در دایره روایت مذکور دانست. لذا بعید نیست که این تصاویر یا

۱ - ادله جامع روایی یمانی، ص ۴۹. وی می‌گوید: نبی اکرم بارها بر این موضوع تأکید کرد. برای بررسی دقیق به کتاب دار السلام که ۴ جلد است و روایات مربوط به رؤیا را معرفی میکند رجوع شود.

۲ - محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۵۸، ص ۲۳۴؛ کتاب سلیم بن قیس هلالی، ج ۲، ص ۸۲۳؛ کتاب: شیخ صدوق، من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۵۸۵.

صداها و نشانه های دیده و شنیده شده در عالم خواب، وسوسه و فریبی از جانب شیطان باشد. و این حقیقت توسط روایات مورد تأیید واقع شده است.^۱

امام صادق علیه السلام است که فرمود:

«الرُّؤْيَا عَلَى ثَلَاثَةٍ وَجُوهٍ: بَشَارَةٌ مِنَ اللَّهِ لِلْمُؤْمِنِ وَ تَحْذِيرٌ مِنَ الشَّيْطَانِ وَ أَضْغَاثٌ أَحْلَامٌ»^۲

خواب و رؤیا بر سه وجه است: بشارتی از جانب خداوند بر مؤمن؛ هشدار از طرف شیطان؛ خوابهای نامربوط و پریشان».

ابهام زدایی و پاسخ به چند پرسش

سؤال اول: در صورتی که شخصی در قالب معصوم به رؤیای افراد ظاهر شده و دستورات و القائاتی داشته باشد تکلیف چیست؟

علامه حلی در جواب این پرسش گفته است: در این صورت مسأله از دو حالت خارج نیست:

الف: دستوراتی که خلاف ظواهر کتاب و سنت است؛

ب: دستوراتی که موافق کتاب و سنت است.

در این صورت، عمل به دستورات اول مردود بوده و عمل به دستورات دوم جائز العمل است، نه واجب العمل. این در حالی است که تمامی رؤیاهای دیده شده در خصوص احمد حسن بصری با دستورات کتاب و سنت مخالف می باشند. گذشته از آن، در فرض محال، اگر حقانیت احمد بصری با کتاب و سنت موافق بود، نیز واجب العمل نبوده و تکلیف ساز نمی شد.

سؤال دوم: اگر شیطان قادر به این است که خودش را در عالم رؤیا به عنوان معصوم معرفی کند، پس این همه روایاتی که می گویند اگر فلان آیه را بخوانی خواب پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) را می بینید، چگونه قابل تفسیر است؟ آیا اینها هم خواب شیطان را می بینند؟

در پاسخ گفته می شود: اولاً؛ رؤیای افرادی که با انجام اعمال مورد توصیه اهل بیت (علیهم السلام) شخصی را با نام پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) دیده اند، با رؤیای کسانی که به صورت اتفاقی و یا از طریق خواندن اذکار و اوراد غیرمأثور خوابی را دیده باشند، بسیار تفاوت دارد، زیرا اهل بیت (علیهم السلام) آن رؤیایی را تأیید کرده اند که از طریق آنان بوده باشد.

ثانیاً؛ هرگز در پاسخ اتباع احمد بصری گفته نمی شود: هر کسی که خواب معصومین (علیهم السلام) را ببیند حتماً ابلیس را دیده است، بلکه گفته می شود که هیچ اطمینانی بر این نیست که کسی را که در خواب دیده اید، پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) بوده باشد، چرا که ممکن است ابلیس خودش را تزیین کرده و به عنوان

۱ - علی محمدی هوشیار، درسنامه نقد و بررسی جریان احمد الحسن بصری مدعی دروغین وصایت و سفارت امام دوازدهم علیه السلام، ص ۳۲۳.

۲ - محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۸، ص ۹۰.

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) معرفی کرده باشد. لذا در صورت شک^۱ نمی شود به سخن فرد در مورد رؤیا اعتماد کرد.

ثالثاً؛ برخی از شیعیان که نام احمد الحسن را شنیده اند، خواب بطلان او را دیده اند که از قضا تعدادشان هم کم نیست. بر این اساس، چنانچه خواب و رؤیا حجت بوده باشد، بایستی به رؤیای مخالفین هم اعتنا کنند. ضمن اینکه اینها هم پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) را در خواب دیده اند که بر بطلان احمد الحسن شهادت داده است.^۲

نتیجه

امام معصوم از دو راه تشخیص و معرفی می شود: الف. پیامبرگرمی به فرمان خدا بر امامت فردی معین تصریح کند؛ ب. و امام پیشین بر امامت امام بعدی تصریح کند. ائمه دوازده گانه مذهب تشیع از طریق این دو راه مشخص شدند و راه سوم وجود ندارد و اینکه به افرادی که مدعی هستند از طریق خواب و رؤیا هم می توان به تشخیص حجت الاهی پی برد، باید جواب داد که با توجه به آیات و روایات، اصل رؤیای صادقه و این تعداد از خواب ها دارای تعبیر بوده، مورد تأیید است؛ اما اینکه از طریق خواب و رؤیا می توان در اصول عقاید مانند: امامت و تشخیص حجت الاهی و یا مسائل فقهی را ثابت کرد، مردود می باشد. حقیقت امر با ظواهر کتاب و سنت مخالف است و در واقع، معتقدین به ادعاهای ذکر شده، از صراط مستقیم منحرف شده و از مدعیان دروغین شمرده می شوند.

منابع

کتاب ها

قرآن کریم

آیتی، نصرت الله، از تبار دجال نقد مدعی یمانی، قم، نشر مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص)، ۱۳۹۴ ش.

ابن بابویه (صدوق)، محمد بن علی، الامالی، تهران، کتابچی، چاپ ششم، ۱۳۷۶ ش.

-----، من لا یحضره الفقیه، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۳ ق.

ابن قیس، سلیم، کتاب سلیم، قم، الهادی، ۱۴۰۵ ق.

ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دار صادر، چاپ سوم، ۱۴۱۴ ق.

شهبازیان، محمد، خواب پریشان، قم، موسسه بنیاد فرهنگی مهدی موعود (عج)، ۱۳۹۴ ش.

۱- اذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال.

۲- علی محمدی هوشیار، درسنامه نقد و بررسی جریان احمد الحسن بصری مدعی دروغین وصایت و سفارت امام دوازدهم علیه السلام، ص ۳۳۵.

- طباطبایی، سید محمد حسین، **المیزان فی تفسیر القرآن**، قم، انتشارات اسلامی، چاپ پنجم، ۱۴۱۷ ق.
- قمی، علی بن ابراهیم، **تفسیر قمی**، قم، دارالکتاب، چاپ سوم، ۱۴۰۴ ق.
- کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی**، با تصحیح علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، دارالکتب الإسلامیة، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ق.
- محمدی هوشیار، علی، **درسنامه نقد و بررسی جریان احمد الحسن بصری مدعی دروغین وصایت و سفارت امام دوازدهم علیه السلام**، قم: تولی، ۱۳۹۵ ش.
- مجلسی، محمد باقر، **بحار الانوار**، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ق.
- ، **مرآة العقول فی شرح اخبار آل الرسول**، تهران، دارالکتب الاسلامیة، چاپ دوم، ۱۴۰۴ ق.

کتاب مرتبط با احمد بصری

- احمد بن اسماعیل، **الجواب المنیر**، بی تا، بی جا.
- واحد تحقیقات انتشارات انصار الامام المهدي، **ادله جامع یمانئ**، بی تا بی جا.
۳. احمد بن اسماعیل، **نصيحة الى طلبة الحوزات العلمية**، بی تا، بی جا.

سایتها

<http://www.almahdyoon.org>
<http://www.yamaninews.com>